

---

# HET LAND VAN HERLE

*Tijdschrift en contactorgaan*

*voor vrienden en beoefenaars van de historie van oostelijk Zuid-Limburg*

---

## **J.A.M. Reijnen, nieuwe burgemeester van Heerlen**



Zelden zal in de Nederlandse geschiedenis zo lang gewacht zijn op een nieuwe burgemeester als dat in Heerlen – na het vertrek van drs. F.J. Gijzels op 31 januari – het geval is geweest. De nieuwe burgemeester had dan ook het volste recht om bij zijn installatie op 26 november kritiek te uiten op de benoemingsprocedure.

Hij noemde zichzelf een vrije vogel die graag ruimte had om te functioneren. Vogels plegen over grenzen heen te vliegen en in dat opzicht heeft de heer Reijnen zijn sporen reeds ruimschoots verdiend in de Europese Beweging.

Wij van onze kant hopen dat de burgemeester zijn aandacht ook wil richten over de grenzen van de tijd heen. Daarbij zal „Limburgs Verleden” – een geschenk van de Heerlense gemeenteraad – hem een goede helpende hand kunnen bieden.

Bestuur en redactie

# Burgemeestersbenoemingen in Heerlen van 1805 tot 1894

## 6. J.P. DE HESSELLE, 1856-1862



*J.P. de Hesselle,  
burgemeester 1856-1862.*

De commissaris des konings wil als opvolger gaan voordragen Ch. Smeets, laatstelijk opzichter van de Waterstaat in provinciale dienst met als standplaats Venlo. Hij heeft daar echter op 15 juli 1855 op zijn verzoek eervol ontslag gekregen en zich weer in Heerlen gevestigd. De procureur-generaal van het Provinciaal Gerechtshof wordt nu door de commissaris verzocht na te gaan of er met het oog op art. 45 der Wet op de Regterlijke Organisatie, al dan niet bedenkingen tegen de benoeming van Smeets bestaan<sup>1)</sup>.

De procureur wint inlichtingen in bij een vroegere chef van Smeets bij de Waterstaat. Er liggen geen bezwaren op grond van de wet tegen Smeets voor, al waagt de procureur op grond van zijn informatie te betwijfelen of hij „de daartoe genoegzame fermeit en vastheid in zich vereenigt, vooral wanneer hij die functien in Heerlen, waar hij thuis behoort, zal hebben uit te oefenen<sup>2)</sup>.” Het advies van de commissaris aan de minister van Binnenlandse Zaken luidt dan ook de vacature voorlopig nog niet te laten vervullen omdat Smeets nog niet lang in Heerlen woont. Later kan men dan bekijken of hij in aanmerking komt voor de baan. De éne wethouder, Eduard Sassen, wordt wel geschikt geacht maar zijn gezondheid speelt hem parten. De andere wethouder, J.P. de Hesselle, verlangt niet in aanmerking te komen maar wil de functie wel waarnemen. Niettemin zet hij hem als tweede kandidaat op de voordracht<sup>3)</sup>.

Wat De Hesselle van gedachten heeft doen veranderen is mij niet bekend. Feit is dat op 26 januari 1856 aan de procureur-

generaal gevraagd wordt of er bezwaren zijn tegen een benoeming van De Hesselle<sup>4</sup>). Op 4 februari 1856 gaat de voordracht – met een adres van de gemeenteraad ter ondersteuning – met De Hesselle als nummer één naar de minister<sup>5</sup>). Diezelfde dag vraagt de minister hoe het nu zit met de voordracht; uiteindelijk zit de gemeente al drie maanden zonder burgemeester<sup>6</sup>). Het is duidelijk dat beide brieven elkaar gekruist hebben. Maar Den Haag vond een burgemeesterloos tijdperk van drie maanden toch lang genoeg om een rappel naar de commissaris in Maastricht te sturen.

In Heerlen zelf zat men natuurlijk ook niet stil. Enige inwoners van Heerlen schrijven (anoniem!) op 7 december 1855 aan de commissaris dat er sinds enige tijd geruchten de ronde doen dat de partij Jaegers graag Herman Cloot benoemd zou zien. De schrijvers zijn daar nogal ongerust over want zij vrezen dat deze Cloot slechts een stroman zal zijn, terwijl de werkelijke beslissingen genomen worden door Jaegers. Over diens beleid met name op het financiële vlak zijn ze niet te spreken. Hun voorkeur gaat duidelijk uit naar Chr. Smeets, die zij dan ook van harte aanbevelen<sup>7</sup>). Bij K.B. nr. 43 van 16 maart 1856 wordt J.P. de Hesselle benoemd waarmee aan alle onzekerheid een einde wordt gemaakt. De installatie geschiedt door hemzelf in de raadsvergadering van 16 april.

Veel plezier heeft De Hesselle niet gehad van zijn erefunctie, want dat was het burgemeestersambt nog steeds<sup>8</sup>). In 1861 komt het tot een gerechtelijk onderzoek en een veroordeling omdat hij als ambtenaar van de burgerlijke stand reeds een jaar lang geen kennisgeving van de sterfgevallen had doorgestuurd aan de kantonrechter, waarvoor hij door de Minister van Binnenlandse Zaken via de commissaris ter verantwoording wordt geroepen<sup>9</sup>). De Hesselle verweert zich daartegen door te stellen dat hij deze zaak gedelegeerd heeft aan de secretaris en dat hij deze op het hart gedrukt heeft te zorgen dat binnen 24 uur ieder sterfgeval zou worden doorgegeven. Desondanks was er tot twee keer toe een proces-verbaal gemaakt waartegen hij in verweer gegaan is. Uiteindelijk heeft de zaak zelfs bij de Hoge Raad gespeeld die hem veroordeelde.

De commissaris meldt in zijn rapportage aan de minster dat de burgemeester een zeer meegaand en fatsoenlijk man is, die het echter aan administratieve bekwaamheid ontbreekt en die door een ervaren doch uiterst slordig secretaris geholpen wordt<sup>10</sup>). Daar blijft het niet bij. Op 22 februari 1861 wordt De Hesselle wederom ter verantwoording geroepen omdat de afdoening der stukken zo lang op zich laat wachten. De commissaris spreekt daar zijn afkeuring over uit en verzoekt hem dringend zorg te dragen voor een betere administratie<sup>11</sup>).

Ik kan mij voorstellen dat De Hesselle zielsgelukkig was toen zijn mandaat van zes jaar voorbij was. Op 19 februari 1862 dient

hij bij de commissaris zijn ontslag in en op 25 februari bij de koning omdat zijn leeftijd (hij is 74 jaar) hem daartoe dwingt<sup>12)</sup>. Voordien was in Heerlen reeds bekend dat hij niet voor herbenoeming in aanmerking wenste te komen, want op 18 november 1861 schrijft de oud-burgemeester Jaegers aan de commissaris dat hij een onderhoud heeft gehad met De Hesselle over diens ontslag, waarbij gebleken is dat de burgemeester „onze gevoelens deelt opzichtens de voordracht van den Heer Meester Adriaan Sassen”<sup>13)</sup>.

## 7. A.J. SASSEN 1862-1867



*Mr. A.J. Sassen,  
burgemeester 1862-1867*

Voorgedragen als opvolger worden dan Mr. Adriaan Jacob Sassen, geboren te Sint Oedenrode op 10 januari 1837, advocaat bij het Provinciaal Gerechtshof te Limburg, woonachtig te Heerlen en Mathias Wintgens, geboren te Noorbeek op 20 maart 1812, lid van de gemeenteraad sinds 9 september 1851, grondeigenaar en landbouwer, woonachtig te Heerlerheide.

Over de eerste kandidaat schrijft de commissaris dat hij van goede familie is; zijn vader was wethouder die, als hij niet zo'n slechte gezondheid had gehad, reeds in 1855 voorgedragen zou zijn. Mr. Sassen wenst zich te Heerlen te vestigen om voor eigen rekening het landbouwbedrijf van zijn moeder te exploiteren. Volgens de commissaris zou zijn benoeming door de meerderheid van de raad gewenst worden.

Ook over de tweede kandidaat niets dan lof. Hij is jaren wethouder en vervanger van de burgemeester geweest en heeft het toen goed gedaan. Hij mag beschouwd worden als een onafhankelijk iemand zowel door middelen van bestaan als door denkbeelden. De commissaris vindt het alleen een groot bezwaar dat hij te Heerlerheide woont en niet in Heerlen zelf dat „een beduidende gemeente is, waar veel omgaat”<sup>14)</sup>.

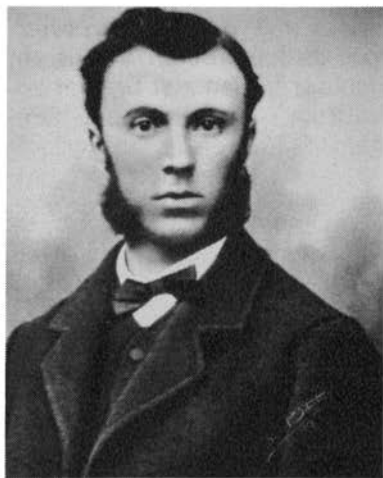
De benoeming van Sassen geschiedt bij K.B. nr. 95 van 26 fe-

bruari 1862 met ingang van 16 maart 1862<sup>15</sup>). Zijn ontslag wordt hem verleend bij K.B. nr. 85 van 25 december 1866 op eigen verzoek, want hij is dan al benoemd tot kantonrechter (K.B. nr. 57 van 27 oktober 1866). Beide functies zijn volgens de gemeentewet art. 62 (huidige art. 68) niet met elkaar verenigbaar.

Een moeilijkheid bij het ontslag leverde het feit dat in het K.B. van 25 december geen datum genoemd werd waarop het ontslag zou ingaan. Volgens de commissaris betekent dit dat het ontslag ingaat op het moment dat Sassen kennis neemt van het K.B. en dat het ambt onmiddellijk dient te worden waargenomen<sup>16</sup>). In de praktijk geschiedt de waarneming door wethouder Lemmens al lang want uit de notulen van de gemeenteraad van 30 oktober 1866 blijkt dat Mr. Sassen dan de raad voor de laatste keer voorziet.

Uit een schrijven van 20 december 1866 van de commissaris aan de minister blijkt dat de vorige minister van Binnenlandse Zaken op 20 juni 1865 geoordeeld had dat Mr. Sassen niet zou hoeven te vertrekken. Indien de huidige minister er ook zo over denkt, dan zou het goed zijn de heer Sassen hiervan in kennis te stellen. Inmiddels is die reeds beëdigd en in dienst getreden<sup>17</sup>). De huidige minister denkt duidelijk anders dan zijn voorganger en dus volgt er het K.B. nr. 85 van 25 december 1866 met het ontslag van de burgemeester.

## 8. M.J.A. PLUIJMAEKERS, 1867-1869



*M.J.A. Pluijmaekers,  
burgemeester 1867-1869*

Voorgedragen als kandidaten voor het ambt worden door de commissaris op de eerste plaats Hendrik Vreuls, geboren te Ubach over Worms op 13 februari 1837, wijnhandelaar en op de tweede plaats Mathias Pluijmaekers, geboren te Heerlen op 17 januari 1838, zonder beroep<sup>18</sup>).

De commissaris heeft het maar moeilijk met de voordracht, want de persoon die hij zou wensen is niet te vinden. Heerlen wordt — zo schrijft hij letterlijk — tegenwoordig wat ruim geregeerd door de Vincen-tiusvereniging en de pastorie. De pastoor Savelberg wordt

door hem als een opgewonden man gekarakteriseerd die één der hevigste tegenstanders van het openbaar onderwijs is. Zijn betrekking als directeur van de stadsschool te Venlo heeft hij verlaten omdat het bestuur van die gemeente op de duur niet aan zijn eisen van godsdienstige aard kon toegeven<sup>19</sup>). In Heerlen heeft hij gedaan weten te krijgen dat de school verbonden werd aan de rechtspersoonlijkheid van de kerkfabriek<sup>20</sup>). De pastoor weet zijn invloed vooral te doen gelden via de Vincentiusvereniging waarvan de oudste wethouder voorzitter is en de tweede — een neef van de pastoor — lid. Beide wethouders kunnen vanwege hun beroep (respectievelijk notaris en herbergier) niet in aanmerking komen.

Ook Vreuls is lid van die vereniging maar „hij is dat voor evenveel en kan niet als werktuig gebruikt worden“. Pluijmaekers is secretaris en staat nogal onder invloed van de Vincentiuspartij. De commissaris vreest daarom dat hij minder zal besturen dan bestuurd worden. Het is duidelijk dat zijn voorkeur uitgaat naar de kandidaat Vreuls.

Buiten deze beide kandidaten die uiteindelijk worden voorgedragen hebben nog enige anderen een rol gespeeld, zij het de één van meer betekenis dan de ander. Zo heeft bij voorbeeld een zekere Hendrik Huijptert van Harpen Kuijper, kandidaat-notaris te Amsterdam, gesolliciteerd maar de commissaris acht het onjuist een buitenstaander voor te dragen, zeker niet wanneer die ook nog protestant is. Door enige „anonieme dienaren“ wordt als kandidaat naar voren geschoven Karel Weyerhorst, de redacteur-uitgever van het in Heerlen verschijnende weekblad „Limburger Courier“<sup>21</sup>). Beiden spelen geen rol van betekenis.

Van duidelijke invloed is het advies van oud-burgemeester Sassen die duidelijk geporteerd is voor de kandidaten Vreuls en Pluijmaekers. Een benoeming van Nicolaas Vijgen ziet hij niet zo zitten, omdat deze — samen met zijn broer — een bloeiende handel in paarden heeft en daarvoor nogal vaak op reis is. Ook waagt hij het te betwijfelen of Vijgen wel de capaciteiten heeft om het ambt goed te kunnen bekleden daar van de burgemeester van Heerlen meer gevergd zal worden dan bij de overige gemeenten wegens het ontbreken van een goede secretaris en omdat de burgemeester zelf belast zal worden met de waarneming van het openbaar ministerie bij het kantongerecht<sup>22</sup>).

Juist omdat er te Heerlen twee partijen zijn ontstaan — één voor Vreuls, de ander voor Pluijmaekers, — acht de commissaris het gewenst een derde persoon naar voren te schuiven namelijk Victor Roosen, een oud-wethouder en goed op de hoogte met de administratie. Deze zou zijn schoonzoon Vreuls onder zijn leiding aan het werk kunnen zetten en hem als het ware inwijden in het ambt zodat deze het na een aantal jaren zou kunnen overnemen<sup>23</sup>). Een suggestie die duidelijk niet overgenomen wordt.

Bij K.B. nr. 85 van 25 december 1866 wordt M.J.A. Pluijmaekers benoemd. Op 3 januari 1867 krijgt hij bericht van de benoeming, die zo spoedig mogelijk moet ingaan. Op 16 januari legt hij de eed af; nog dezelfde dag vindt zijn installatie plaats te Heerlen<sup>24</sup>).

Tijdens zijn ambtsperiode vindt er op 16 september 1868 een aardige discussie plaats in de raad over het salaris van de burgemeester. Er ligt een voorstel om dit te verhogen tot Fl. 500,- per jaar, waartegen zich drie raadsleden verzetten. Dr. Jaegers is tegen omdat hij Fl. 300,- genoeg vindt want uiteindelijk is het ambt van burgemeester een erepost. De raadsleden Sassen en Smeets zullen tegen stemmen, niet omdat de huidige burgemeester geen salarisverhoging zou verdienen maar omdat de raad geen invloed heeft op de bezetting van het ambt. Zo kon men een burgemeester krijgen die men niet wilde en die men toch Fl. 500,- moest betalen. Een indirecte kritiek op de benoemingsprocedure mag men dit toch wel noemen. Overigens wordt het voorstel aangenomen. Pluijmaekers sterft op 2 mei 1869 op „Het Bergske”.

## 9. M.J. SAVELBERG, 1869-1894



*M.J. Savelberg,  
burgemeester 1869-1894*

Het is duidelijk dat de commissaris nu weer in dezelfde situatie verkeert als twee jaar geleden. In zijn voordracht aan de minister maakt hij er melding van dat de twee partijen nog steeds bestaan<sup>25</sup>). Daarom draagt hij als eerste kandidaat Victor Roosen voor, geboren te Sittard op 25 maart 1813, grondeigenaar en graanhandelaar, lid van de gemeenteraad van 1848-1853, tevens wethouder. Roosen is buiten de partijstrijd gebleven en is daarom — nog afgezien van zijn kwaliteiten — erg geschikt.

Als tweede kandidaat wordt voorgedragen Mathias Savelberg, geboren 28 mei 1825 te Heerlen, wethouder sedert 26 september 1859. Tot in het voorjaar 1869 was hij herbergier<sup>26</sup>) maar hij heeft die betrekking laten varen. De meerderheid van de raad zou zijn benoeming toejuichen. De

andere sollicitanten — M.J. van Hanswijck uit Heusden en J.H. Alsdorf uit Heerlen<sup>27)</sup> — komen in het stuk niet meer voor.

De minister schrijft op 17 juni aan de commissaris dat hem van vertrouwde zijde wethouder Savelberg is aanbevolen<sup>28)</sup>. Daar de commissaris dezelfde persoon kandidaat gesteld heeft, meent de minister te mogen concluderen dat hij niet tegen de benoeming van M. Savelberg zal zijn, aan wie de minister onder andere vanwege zijn leeftijd de voorkeur geeft. Niettemin verzoekt hij om nadere inlichtingen. De commissaris handhaaft zijn rangvolgorde omdat naar zijn mening de benoeming van iemand die buiten de partijstrijd gebleven is de voorkeur verdient. Hij is van oordeel dat Savelberg te zeer door de pastoor en de kapelaan (respectievelijk zijn neef en zijn broer) bestuurd zal worden, ook al is de invloed van de oude „Duitsche partij” onder leiding van de families Savelberg en Pluijmaekers verminderd<sup>29)</sup>. Bij K.B. nr. 26 van 16 juli 1869 wordt M. Savelberg benoemd.

De angst van de commissaris dat hij overstemd zou worden door zijn familie is ongegrond gebleken. Ook de kiezers van Heerlen hadden groot vertrouwen in hem want bij de gemeenteraadsverkiezingen in 1873 kreeg hij 184 van de 211 stemmen. Reden voor de commissaris om hem in 1875 voor herbenoeming voor te dragen<sup>30)</sup>. Bij K.B. van 26 juni 1875 wordt zijn mandaat met zes jaar verlengd. Ook de herbenoeringen in 1881, 1887 en 1893 verlopen zonder enige tegenkandidaat<sup>31)</sup>. Op 4 augustus 1894 overleed hij na een ambtsperiode van 25 jaar en 3 weken.

## 10. M.J.C.K. DE HESSELLE, 1894-1913



*M.J.C.K. de Hesselle,  
burgemeester 1894-1913*

Voorgedragen door de commissaris worden als eerste kandidaat E. Savelberg, de zoon van de overleden burgemeester, en als tweede kandidaat M.J.C.K. de Hesselle. Bij K.B. nr. 99 van 14 september 1894 wordt deze laatste benoemd met herbenoeringen op 25 augustus 1900, 23 augustus 1906 en 27 augustus 1912<sup>32)</sup>. Op eigen verzoek ontslagen bij K.B. nr. 7 van 24 februari 1913 met ingang van 1 april wegens gezondheidsredenen. Vanaf 13 september 1912 tot 24 februari 1913 heeft hij de raad wegens



ziekte niet meer voorgezeten. In de laatste vergadering maakt hij bekend dat hij ontslag heeft aangevraagd.

Het meest opmerkelijk is het feit dat vaak tot het ontslag van de één en de benoeming van zijn opvolger in één en hetzelfde K.B. besloten wordt, waarmee de continuïteit van het bestuur gewaarborgd was. De langste cesuur ligt er tussen Stassen en J.P. de Hesselle maar die was vooral te wijten aan het feit dat De Hesselle aanvankelijk niet in aanmerking wilde komen.

J.T.J. Jamar

## NOTEN:

1. R.A.L. (Rijksarchief in Limburg), Provinciaal archief, kabinet nr. 4239. Bij de invoering van de Gemeentewet (29 juni 1851) bestond nog het thans ingetrokken art. 45 der Wet op de Regterlijke Organisatie en het beleid der justitie (ingetrokken bij de wet van 6 april 1877, Stb. 73). Dit artikel droeg de waarneming van het openbaar ministerie bij de kantongerechten op aan de burgemeester van de gemeente waar een kantongerecht gevestigd was.
2. R.A.L., Provinciaal archief, kabinet nr. 4247.
3. R.A.L., Provinciaal archief, kabinet nr. 4247.
4. R.A.L., Provinciaal archief, kabinet nr. 4280.
5. R.A.L., Provinciaal archief, kabinet nr. 4286.
6. R.A.L., Provinciaal archief, kabinet nr. 4287.
7. R.A.L., Provinciaal archief, kabinet nr. 4287.
8. Pas bij burgemeester Waszink in 1916 wordt de honorering dusdanig dat een burgemeester geen andere functie meer nodig heeft.
9. R.A.L., Provinciaal archief, kabinet 1861, nr. 7.
10. R.A.L., Provinciaal archief, kabinet 1861, nr. 20.
11. R.A.L., Provinciaal archief, kabinet 1861, nr. 74.
12. R.A.L., Provinciaal archief, kabinet 1862, nr. 82. Alg. Rijksarchief Den Haag, Archief Binnenlandse Zaken 2e afd., inv. nr. 694.
13. R.A.L., Provinciaal archief, kabinet 1862, nr. 82.
14. R.A.L., Provinciaal archief, kabinet 1862, nr. 82.
15. R.A.L., Provinciaal archief, inv. nr. 6288.
16. R.A.L., Provinciaal archief, inv. nr. 6288, schrijven van 3 jan. 1867.
17. R.A.L., Provinciaal archief, kabinet 1866, nr. 247.
18. R.A.L., Provinciaal archief, kabinet 1866, nr. 247.
19. Het conflict betrof het lesgeven op de zogenaamde afgezette heiligenda-

gen. Toen directeur Savelberg van het stadsbestuur vrijstelling gekregen had, eiste hij deze vrijstelling ook voor de niet-geestelijke leraren, op welke eis het stadsbestuur niet inging. Zie Gemeentelijk archief van Venlo van 1851-1900, inv. nrs. 484 en 486.

20. K.B. nr. 98 van 24 augustus 1863.
21. R.A.L., Provinciaal archief, kabinet 1866, nr. 234.
22. In een brief van 20 november 1866 met als aanhef „Mon cher Herman“ (bedoeld is commissaris Van der Does de Willebois), wijst Vijgen een eventuele kandidatuur af.  
R.A.L., Provinciaal archief, kabinet 1866, nr. 247.
23. R.A.L., Provinciaal archief, kabinet 1866, nr. 247.
24. R.A.L., Provinciaal archief, inv. nr. 6288.
25. R.A.L., Provinciaal archief, kabinet 1869, nr. 151.
26. Zie de opmerking van de commissaris over de tweede wethouder bij de benoemingsprocedure van M.J.A. Pluijmaekers.
27. R.A.L., Provinciaal archief, kabinet 1869, nr. 139 en 148.
28. R.A.L., Provinciaal archief, kabinet 1869, nr. 171.
29. Althans volgens oud-burgemeester Sassen in een schrijven aan de commissaris des konings op 15 juni 1869, R.A.L., Provinciaal archief, kabinet 1869, nr. 171. Mr. Sassen stoelt deze mening op het gegeven dat bij de verkiezing voor een lid van Provinciale Staten notaris Lemmens – ondanks de ijverigste bemoeiingen van de pastoor en zijn familie – slechts 163 van de 463 stemmen op zich wist te verenigen. Gekozen werd de burgemeester van Ubach over Worms – P.D. Pelzer – terwijl de burgemeester van Hoensbroek – E. Slanghen – 56 stemmen verwierf.
30. R.A.L., Provinciaal archief, kabinet 1875, nr. 105.
31. R.A.L., Provinciaal archief kabinet 1881, nr. 60; 1887, nr. 91 en 1893, nr. 37.
32. R.A.L., Provinciaal archief, inv. nr. 6288.

# **Uit de diplomatieke loopbaan van Arnold Adriaan, eerste markies van Hoensbroek**

*IV. Hoensbroeks eerste missie, Berlijn, maart-september 1673.  
(vervolg)*

Uit de door Hoensbroek doorgegeven berichten blijkt wel dat Holland slechts baatzuchtige bondgenoten kon vinden en dat het zelf geheel alleen de oorlog moest financieren. Monterey zag dat heel goed. Hij schreef dan ook aan zijn gezant, dat hij moest proberen met Friedrich Wilhelms ministers goede relaties op te bouwen. Dat waren toen vooral een zekere „baron“ Swerin en zijn schoonzoon Bloemendal of Blomendaal (zo althans worden de namen gespeld). Zelf zocht de landvoogd contact met de Prins van Oranje en de Staten Generaal om samen te zien hoe men de keurvorst tevreden kon stellen. Monterey was namelijk zeer wantrouwig ten aanzien van de voorlopige besprekingen te Aken, waar men Spanje wilde uitsluiten. Hij hoopte te kunnen profiteren van de onenigheid tussen de Engelse koning (Karel II) en zijn parlement. Als hem dat lukte en hij ook Brandenburg zou kunnen aanhalen, zou hij sterker staan tegenover de Hollanders, die naar zijn mening in deze oorlog niet zo'n edelmoedige beweegredenen hadden als de Spanjaarden. Hij stuurde Spaanse troepen naar Maastricht (Mastrique) en Bergen op Zoom (Bergas Oppzon) om de Hollanders te steunen<sup>1)</sup>.

Arnold Adriaan volgde de wenk. Hij trad onmiddellijk met Swerin in contact en hield een krachtig pleidooi voor verzet tegen de Fransen. Swerin antwoordde daarop slechts met hoofde woorden en liet Monterey voor zijn goede raad bedanken. Hij vertelde verder dat Lodewijk XIV aan de keurvorst het koningschap had beloofd, maar de keurvorst wilde geen gunsten, noch van de ene noch van de andere partij. Brandenburg zou het Duitse rijk niet in de steek laten, maar het verdrag met de Hollanders was een heel andere zaak. Swerin kon niet beloven dat dat gehandhaafd zou blijven. Dat immers bracht Brandenburgs belangen in gevaar. En hoeveel affectie de keurvorst voor zijn bondgenoten ook had, hij zou van twee kwaden het minste moeten kiezen. Lippstadt was niet te redden en daarom waren de Brandenburgse gevolmachtigden op weg naar Osnabrück om over een wapenstilstand te onderhandelen.

Hoensbroek had mooi praten. Swerin was een real-politiker. Het argument, dat de keurvorst niet één bondgenoot kon laten

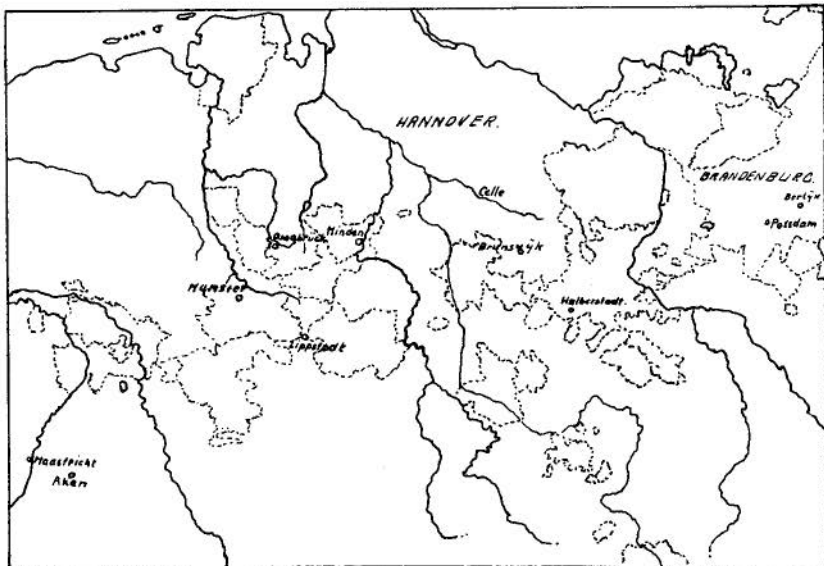
vallen (Holland) en de andere aanhouden, omdat ze alle in een liga verenigd waren, maakte geen indruk op hem. Hoensbroek stelde toen een krachtige aanval op Lippstadt voor; dat zou ook de Munstersen dwingen, hun druk op Koevorden op te geven. Maar Swerin wilde eerst afwachten wat zijn gezant Pelnitz in Den Haag bereikt zou hebben. Ook zou hij graag duidelijk weten of Spanje bereid was aan de oorlog te gaan deelnemen. Dat zou veel zaken gemakkelijker en overzichtelijker maken. Met veel beleefdheden gingen zij daarna uiteen. Op het laatste moment kon Arnold Adriaan nog berichten dat de Staten Generaal op 9 april aan Brandenburg weer subsidies beloofd hadden. Dat was meer dan hij had durven hopen<sup>2)</sup>.

Maar de Fransen trokken terug. Minden viel weer in handen van de keurvorst. Hoensbroek bevond zich daar op 28 april en waarschuwde Monterey dat er grootscheepse troepenverplaatsingen gesignaleerd waren in de richting van het Rijnland<sup>3)</sup>. Brandenburg begon nu steeds meer aan te dringen dat Spanje openlijk aan de oorlog zou gaan meedoen. Hoensbroek was het daarmee eens en klaagde dat Madrid de mooiste kansen voorbij liet gaan. Hij is nu vol lof over de edelmoedigheid van de prins van Oranje en de Staten Generaal. De keurvorst immers is geheel tevreden gesteld. Onmiddellijk waren Hoensbroek en De Goes naar Potsdam gegaan, waar de keurvorst toen verbleef. Maar die hield zich gedekt. Arnold Adriaan vroeg Monterey dan ook dringend de keurvorst een beetje tegemoet te komen. Het gunstige seizoen voor campagnes stond voor de deur. Dat moest men uitbuiten. Overigens had de vorst van Anhalt aan Hoensbroek verzekerd dat hij zijn leger paraat zou houden. Hoensbroek suggereert aan Monterey in Madrid volmachten te vragen om zelf te mogen onderhandelen. Anders zal het allemaal veel te lang duren. Brandenburg wil geld en steun. „C'est tousjours le mesme air que l'on me chante". Aan het eind vraagt hij excuus voor eventuele te grote openhartigheid en vrijmoedigheid: „Je la supplie tres humblement de ne prendre de mauvaise part, cette mienne pens e puisqu'elle proc ede du z ele que je professe   son service"<sup>4)</sup>.

Intussen werd er op vele plaatsen in Europa onderhandeld. Enerzijds probeerde Frankrijk de tegenstanders individueel te benaderen, anderzijds had het liever een algemene vredesonderhandeling. Maar bij al hun aarzelingen of inactiviteit waren de bondgenoten toen meer solidair dan de Fransen verwacht hadden. Noch Zweden, noch Brandenburg wenste separate verdragen. Te minder nu de druk op Brandenburg afnam. Minden, Herford en Ravensberg werden heroverd. Zowel de Fransen als de Munstersen hadden de strijd gestaakt.

Toch had Arnold Adriaan die dit alles aan Monterey berichtte, reden tot nieuwe bezorgdheid. Lodewijk XIV probeerde zich van

een nieuwe bondgenoot te verzekeren in de hertog van Palts-Neuburg, hertog van Gulik en Berg. Lukte hem dat, dan zat niet alleen de bisschop van Keulen in de tang, maar kreeg ook Brandenburg een gevaarlijke buur aan zijn Kleefse en Markse grenzen. De Gulikse gezant, Straetman, kwam naar Berlijn met een soort bemiddelingsplan. Hij was namelijk voor zijn heer naar Frankrijk geweest om een regeling te treffen om Gulik en Berg buiten de oorlog te houden. Vandaar teruggekeerd, was hij doorgereisd om zijn voorstellen te doen. Hoensbroek bleef wantrouwig. Ook de Goes doorzag het spel. Hij waarschuwde Straetman voor illusies. Als de bondgenoten gescheiden zouden worden, zouden de Spaanse Nederlanden (el Pays bajo!) aan Frankrijk onderworpen worden. Dan zou Gulik grensland van Frankrijk wor-



den en zelf het eerstvolgende slachtoffer zijn. Dat stond gelijk met verraad. Overigens hadden Arnold Adriaan en De Goes elkaars steun wel nodig. Een van Brandenburgs ministers benaderde hen, elk afzonderlijk, met de vraag, wat hun beider Habsburger heren nu eigenlijk dachten te doen, en waartoe zij in staat zouden zijn. Beiden raakten daarop in verlegenheid, want zij moesten het antwoord schuldig blijven. „Nous en sommes hautement en peine” schrijft Hoensbroek.

In een post-scriptum kwam het verpletterende nieuws dat Lodewijk XIV een wapenstilstand afsloeg onder voorwendsel dat de Hollanders dan vlugger vrede zouden sluiten. Hoensbroek vreest dat nu alle werk voor niets gedaan is, ook in Engeland. Alle kracht zal nu op de Hollanders neerkomen en, naar velen

in Berlijn zeggen, op de Spaanse Nederlanden<sup>5</sup>). Er was één geluk bij alle ongeluk. Zoals wel meer het geval was, wist Lodewijk ook hier geen maat te houden. De hertog van Hannover begon met Frans geld een flink leger te vormen. Hoewel Hoensbroek niet geloofde dat het zo groot zou zijn, als gezegd werd, vond hij het toch een nieuwe bedreiging. Maar het had het gunstige gevolg dat de hertogen van Celle en Wolfenbüttel jaloers begonnen te worden en nu naar het andere kamp overhielden.

Arnold Adriaan ging maar weer eens naar de keurvorst, toen hij hoorde dat Denemarken en de Republiek op het punt stonden een verbond te sluiten. Hij zei tegen de keurvorst dat deze groter roem zou verwerven in een algemene vrede dan in een separaat verdrag met Frankrijk. De koning van Spanje en Monterey zouden edelmoedig genoeg zijn om hun goede relaties met hem te bewaren, ook als hij een afzonderlijk verdrag met Frankrijk zou sluiten. Maar, zo had Hoensbroek gezegd, Friedrich Wilhelms nageslacht zou er anders over kunnen denken. Het Duitse Rijk liep groot gevaar. Dat had de vorsten, zij het een beetje laat, de ogen geopend, terwijl ze toch allen dezelfde belangen hadden. Arnold Adriaan smeekte de keurvorst daarom de Brandenburgse gevolmachtigden die naar Aken of Frankrijk zouden gaan niet te hard van stapel te laten lopen.

Hoensbroek zegt in een brief aan Monterey, waarin hij dit verslag geeft, dat het goed zou zijn als de keurvorst nú de beslissing van Spanje zou kennen. Hij voegt eraan toe dat hij de keurvorst gezegd heeft, dat hij in deze geest naar Monterey zou schrijven. Hoensbroek spreekt dan ook de hoop uit dat de landvoogd het met dit alles eens kan zijn. Hij wijst er nog eens op dat de Fransen rustig verder intrigeren, maar ook dat een keizerlijke gezant in Brunswijk met de Noordduitse vorsten overleg pleegt. Verder adviseert hij, Celle en Wolfenbüttel met subsidies te voorzien, want de „incompetentie en de wispelturigheid“ van de keurvorst zetten alleen maar kwaad bloed. Hij ziet dan ook niet goed wat hij nog in Berlijn doen kan. Hij zou graag naar huis gaan, te meer daar zijn vader, die nu 85 is, ziek is. Hij vreest voor zijn leven en zou hem graag in zijn laatste uur bijstaan<sup>6</sup>).

Enkele dagen later beklagt Arnold Adriaan zich bitter over de traagheid van het Spaanse hof. De gezanten van Gulik zijn uit Berlijn vertrokken. Op doorreis naar Dusseldorf zullen ze in Soest met Turenne gaan praten; dan zullen ze doorreizen naar Frankrijk. De omgeving van de keurvorst ziet geen uitweg meer. Hoensbroek is nu scherp in zijn oordeel. Noch sympathie voor Frankrijk noch haat jegens de Hollanders beweegt de keurvorst. Hij wil alleen maar zijn landen terug; ja, hij hoopt zelfs gebied van de Republiek in te palmen. Als we alle praatjes die Hoensbroek hier aan Monterey overbriefft, moeten geloven (en waarom zouden we het — althans voor een deel — eigenlijk niet?) dan is hier een wir-

war van eigenbelangen aan het werk. Zelfs zijn goede vriend De Goes schijnt hem niet helemaal open en bloot alles gezegd te hebben. Hoensbroek vraagt dan ook dringend aan Monterey, dat zijn medewerkers in hun brieven niets onvriendelijks zeggen dat de goede relaties tussen hemzelf en De Goes zou kunnen vertroebelen. Als overigens de keurvorst zou blijven aandringen op subsidies, zouden de Staten Generaal hem met „civilités” en goede woorden kunnen paaïen. Maar, aldus het nuchtere en praktische slot, hun geld zouden ze momenteel elders beter kunnen besteden<sup>7)</sup>.

Monterey had geen geld maar wel cadeaux. In de nu volgende brieven is er meermalen sprake van een juweel of kleinood dat de landvoogd aan Hoensbroek gestuurd heeft, om zich er te geschikter tijd van te bedienen. Arnold Adriaan ontving brief en geschenk op de 19e. Hij ziet momenteel geen kans meer het geschenk te gebruiken; de zaak is door tussenkomst van Gulik verhaast; voorlopig valt er niets te bereiken. Hij zal het juweel daarom zorgvuldig bewaren tot er een betere gelegenheid komt. De keurvorst ziet niet in dat hij een spelbal van Frankrijk is; dat Lippstadt verloren is; dat hij aan de Rijn moet vechten enz. Als er gepauzeerd moet worden, zal Hoensbroek proberen de keurvorst tot een wapenstilstand van enkele maanden te bewegen, liever dan een particuliere vrede. Hij zet al zijn hoop op het verdrag tussen Denemarken en de Republiek, want met de Brandenburgse ministers valt niet te praten. De meeste hunner zijn trouwens op vakantie op het platteland<sup>8)</sup>.

In de nu volgende maanden schijnt de keurvorst niet meer de voornaamste gesprekspartner van Arnold Adriaan geweest te zijn. Hoewel zij elkaar nog geregeld zagen, trad nu vooral baron De Swerin als woordvoerder op. Ofschoon er hoffelijke relaties tussen de twee bestonden, heeft Arnold Adriaan hem blijkbaar toch nooit ten volle zijn vertrouwen geschonken. In het vuur voor zijn eigen zaak heeft hij toch te weinig oog gehad voor de benarde positie van Brandenburg en voor de reële mogelijkheden. Over de capaciteiten van zijn eigen land lijkt hij zich toch wel illusies gemaakt te hebben. Misschien hadden de buitenstaanders een realistischer kijk op de onmacht van Spanje. Als Hoensbroek Swerin beschuldigt te veel mooie woorden te gebruiken en te weinig geloofwaardige daden te stellen, verliest hij uit het oog dat hij zelf ook niets anders dan mooie woorden en vage beloften kon schenken. En in zijn brieven klaagt hij keer op keer vrijmoedig over de inertie van het Spaanse hof.

In zijn onderhoud met Swerin is er veel gesproken over het vóór en tegen van vrede of wapenstilstand. Voor Hoensbroek was een particuliere vrede tussen Frankrijk en Brandenburg zoveel als een nachtmerrie. Hij ziet heel goed dat de keurvorst slechts uit is op het terugkrijgen van zijn Westfaalse en Rijnlandse bezittin-

gen. Daarom dringt hij aan op een diplomatiek offensief bij de keizer in Wenen. Als die zijn leger naar de Rijn zou voeren, zou dat een goede afleiding voor de Fransen en een verlichting voor Brandenburg zijn<sup>9</sup>).

Intussen waren de vorsten van de Neder-Saksische Kreits in Brunswijk bijeengekomen. Als heer van Halberstadt had de keurvorst daar ook een stem (Brandenburg zelf hoorde tot de Opper-Saksische Kreits) en zijn woordvoerder was daar de vice-kanselier van Halberstadt. Deze schijnt een tamelijk dubbelzinnige rol gespeeld te hebben; met of zonder opdracht, want nu eens werd hij door de keurvorst gedesavouéerd dan weer bevestigd. Niet alleen Hoensbroek, ook andere diplomaten hebben daarop kritiek<sup>10</sup>). Frankrijk intrigeerde heftig, zodat de vergadering verlamde. Eerst ging er veel tijd verloren met prestigevragen over *préséance* en rechten. Dat is een verschijnsel dat in de diplomatieke betrekkingen van die dagen altijd en overal een grote rol speelde.

In die omstandigheden zag de keurvorst geen aanleiding tot een speciaal verdrag met Monterey en hij liet dit door Swerin aan Hoensbroek mededelen. Hoensbroek heeft namelijk gehoopt op een speciaal verbond tussen Brandenburg, de Republiek en de Bourgondische Kreits (= Zuidelijke Nederlanden) als lid van het Duitse Rijk. Hij vroeg nu aan Swerin, waarom de keizer en Spanje dan nog openlijk met Frankrijk zouden moeten breken? Hij vond dat slechts het voordeel van Polyphemus, namelijk dat Brandenburg het laatst van allen zou worden verslonden<sup>11</sup>). Het lijkt voor een toeschouwer uit later tijd als een spel van kat en muis, want daags voordat Hoensbroek dit schreef, was Brandenburg al door de knieën gegaan. Dat heeft hij kennelijk niet geweten. Misschien wist men het in Berlijn nog niet, want het verdrag werd in Vosse in het ambt Straelen (bij Venlo over de grens) gesloten, op 6 juni 1673.

De keurvorst wist natuurlijk wel dat de onderhandelingen aan de gang waren<sup>12</sup>). Daarom kwam het hem zeer ongelegen dat juist nu een Hollandse gezant, Brassier, in Noord-Duitsland kwam werken<sup>13</sup>). Met het motief dat hij slechts geloofsbriefjes van de Prins van Oranje had en niet van de Staten Generaal wilde men hem niet als gezant ontvangen, wel als particulier persoon. Hoensbroek weet te vertellen, dat Brassier door de keurvorst was ontvangen en daar de mededeling had gedaan dat het geld voor subsidies klaar lag. De keurvorst, volgens Hoensbroek in die dagen ongenietbaar, klaagde dat het nu te laat was. Hoensbroek vond dat machiavellisme, want, zo zei hij, het verdrag met Frankrijk is nog niet getekend of geratificeerd! Brassier liet zich niet ontmoedigen. Van de keurvorst ging hij naar de hertog van Celle en wist daar een en ander los te krijgen over de plannen van Hannover. Waarop Arnold Adriaan, die het van Brassier te horen



kreeg, verzuchtte: Wat geld en een Franse vrouw al niet kunnen uitrichten!<sup>14</sup>). Dat schreef hij ook in zijn volgende brief, waarin hij moest melden dat de keurvorst hem aan de lijn gehouden en tenslotte om de tuin geleid had. Hij vroeg daarom nogmaals naar huis te mogen gaan, gezien de hoge leeftijd en de ziekte van zijn vader en om persoonlijke zaken te regelen (Haag lag midden in het oorlogsgebied). Hij haalt er heel de Europese politiek bij. Hij vreest, dat het van kwaad tot erger zal komen. De Turken bedreigen het verwarde Polen. Hij hoopt, dat God tussenbeide zal komen en de Moskoviet en de Pers op de Turken zal afsturen om die een beetje af te leiden. Overal ziet hij de Fransen aan het werk; ja, die zouden zelfs de hel tegen hun vijanden ophitsen, als dat in hun politieke kraam te pas komt<sup>15</sup>).

In de brief van 18 juni komen de eerste reacties op het traktaat van Vossem. Swerin verdedigde zich tegenover Hoensbroek dat niet **hij** de keurvorst tot vrede bewogen had. Hoensbroek geloofde daar niet erg in, maar hij had het vermoeden dat Swerin de schuld aan de hertog van Anhalt wilde geven. Ook De Goes begon die hertog als de schuldige te zien. Zijn naam is inderdaad in de voorgaande brieven meermalen genoemd. De keurvorst had zich soms bezorgd over hem uitgelaten, maar Arnold Adriaan, die het plichtsgetrouw aan Monterey doorgegeven had, had er zelf niet erg in geloofd. Maar zoals hij nu zelf getuigde, heeft Brasser hem op 14 juni de ogen geopend. Anhalt had bij herhaling tegen de gezanten van Brunswijk en Lünenburg gezegd, dat de keurvorst vrede moest sluiten tegen elke prijs en zonder zich om de Republiek der Nederlanden te bekommeren. Toen Brasser dat naar zijn opdrachtgever, prins Willem III, doorgaf, wilde deze het eerst niet geloven. Toen hij van de waarheid overtuigd was, schreef hij aan de prinses van Anhalt dat hij wist, hoe zij van de Fransen 24.000 écus gekregen had. Hij wilde niet onderzoeken welke redenen zij daarvoor had, maar hij wilde haar wél laten weten dat ze dat geld ook had kunnen krijgen zonder haar vaderland te verraden<sup>16</sup>).

Hoe moeilijk het was om de juiste gang van zaken te achterhalen, bewijst de anekdote die Hoensbroek aan zijn lastgever doorgeeft. Brasser, die nogal geschokt was over dit alles, had als echte Hollander en krijgsman ronduit aan de keurvorst gevraagd: „Wie moet ik nu geloven: Swerins schriftelijke verklaring van gisteravond of u nu in dit gesprek?“, waarop de keurvorst geantwoord had: „Swerins antwoord is met mijn medeweten geschreven, maar ik houd me aan wat ik gezegd heb“. Hoensbroeks conclusie: Men spreekt hier met twee tongen. Hij vreest dat de Spaanse traagheid Monterey in een moeilijk parket zal brengen; de Hollanders zullen er genoeg van krijgen en wij zullen het moeten betalen (car j'apprehende que ceux d'Hollande se lasseront du jeu et que nous en payerons les gallettes)<sup>17</sup>).

In die dagen leverden de Hollanders een zeeslag die gunstig voor hen verliep. Onmiddellijk buiten Hoensbroek en De Goes dit feit uit, om er bij de keurvorst mee te pronken. Die reageerde zakelijk: Hoe krijg ik Lippstadt terug? Toen de twee hem middelen daartoe wezen, ging Friedrich Wilhelm op een ander onderwerp over: Kalkar. Deze stad in zijn Kleefs hertogdom werd sinds lang bedreigd. Monterey had reeds in de lente Spaanse troepen daarheen gestuurd. De keurvorst wilde daar nu meer infanterie hebben. Hoensbroek repliceerde dat Monterey daarvoor zou kunnen zorgen. Dat maakte geen indruk. Arnold Adriaan was daarover niet verwonderd. Hij zag de hertog van Neubourg (Van Gulik-Berg) als de boze geest achter de schermen<sup>18</sup>). Verder kon Arnold Adriaan nog mededelen dat de landdag van de Neder-Saksische Kreits zich aan de kant van de keizer wilde opstellen. De hertog van Celle heeft voorzichtig gesondeerd, of Spanje wilde meedoen. Het was Hoensbroek nog niet duidelijk of hij slechts deelname van de Bourgondische Kreits als deel van het Rijk verlangde zoals van de andere deelnemers. Hoensbroek is vóór deelname, want wat men ook doet, de Zuidelijke Nederlanden zullen tóch het slachtoffer zijn. Heeft men dan bondgenoten, dan is men verzekerd van de defensieve hulp van de Liga.

Een bijzondere puzzle voor Hoensbroek was de houding van Zweden en de tegenstrijdige verklaringen van zijn gezanten, zowel in Kopenhagen als in Berlijn. Nu echter kon hij melden dat de Zweedse gezant ronduit tegen Brasser gezegd had: Zelfs als Frankrijk erin zou slagen de Zuidelijke Nederlanden en de Republiek in te lijven, zou het veel tijd nodig hebben, zich er werkelijk te nestelen. Dat zou zoveel moeite kosten dat alle voordeel daarvan verloren zou gaan. Hoensbroek verklaart er niets van te begrijpen. Doch nu brak het door Arnold Adriaan zo verlangde moment aan dat hij wat positiever in zijn belofte kon worden. Een brief van Monterey van 10 juni gaf hem daartoe enige vrijheid. Hij zou er onmiddellijk mee naar de keurvorst gaan. Minder gelukkig vond hij het, dat Swerin na langere afwezigheid nu juist op het punt stond terug te keren. De situatie bleef ernstig. De Franse druk op Kleef werd verzaard, Maastricht werd nog steeds bedreigd. Desondanks waarschuwt Hoensbroek voor een verdrag tussen Monterey en de keurvorst alléén; hij ziet meer heil in een liga met alle Duitse deelnemers. Daar de kanselier van de hertog van Celle zich daarvoor zeer veel moeite geeft, overweegt Hoensbroek of die niet in aanmerking zou komen voor het juweel dat Monterey aan Hoensbroek gestuurd had<sup>19</sup>).

De grootste deugden van een diplomaat zijn veinzerij en geduld. In hoeverre Arnold Adriaan de eerste bezat, is uit zijn brieven niet op te maken; met de tweede had hij soms kennelijk moeite. Maar de tijd werkte voor hem. Waren de Fransen niet gehaast om

het verdrag met Brandenburg uit te voeren, de prins-bisschop van Munster was beslist onwillig. Hij wenste Ravensberg niet prijs te geven. Dat irriteerde niet alleen de keurvorst, het maakte ook het als bemiddelaar optredende Zweden bedachtzamer. Bovendien wilden de door Hannover geworven troepen niet met de Franse samenwerken met het motief dat ze daarvoor niet geworven waren. Hoensbroek die dit alles aan Monterey berichtte, kon ook meedelen dat Brasser met verlof van de keurvorst alle afgedankte Brandenburgse troepen lichtte, om ze in dienst van de Republiek te doen overgaan. Wel waarschuwde Arnold Adriaan dat Lodewijk XIV Stevensweert zou gaan belegeren, als de keizer ernst zou maken met de oorlog. Daarmee was de hele Maaslinie bedreigd. De keurvorst zelf had Hoensbroek dit bericht doorgegeven. Toen Hoensbroek verder vroeg, was de keurvorst op een ander thema overgegaan, maar zoveel had hij wel losgelaten dat het duidelijk was dat de keurvorst van de Fransen veel zou mogen, maar nooit de Republiek te hulp zou mogen komen<sup>20</sup>). Zo diep zat bij de Zonnekoning de ergernis over die koppige tegenstanders!

Hoensbroek zelf begint steeds meer tot de oorlogspartij over te hellen en plannen te maken. In zijn volgende brief meldt hij dat Brasser nog steeds met zijn troepenlichtingen bezig is, maar, zo suggereert Hoensbroek, als de Republiek nu die troepen niet overneemt, zou het dan niet iets zijn dat Monterey ze overneemt? Want de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden hebben nu dezelfde belangen. De keurvorst wilde zijn infanterie behouden met het oog op Polen maar van zijn cavalerie mocht Brasser nemen wat hij krijgen kon. Als de keurvorst zijn troepen zou hervormen, zou hij dit eerst aan Monterey laten weten om zijn achting voor hem te tonen. Hoensbroek schrijft aan Monterey dat deze maar hoeft op te geven wat en hoeveel hij hebben wil, tenzij Monterey de troepen liever aan de Staten Generaal gunt. Volgens zijn orders heeft Hoensbroek steeds ten gunste van de Staten Generaal (= Republiek) gewerkt<sup>21</sup>). Toen kwam de grote teleurstelling: de val van Maastricht op 30 juni 1673.

(wordt vervolgd)

† C. Damen

## NOTEN:

1. Monterey aan het hof te Madrid, 19 april 1673. Leg. 2122.
2. Hoensbroek aan Monterey, 23 april 1673. Leg. 2122.
3. Hoensbroek aan Monterey, 28 april 1673. Leg. 2122.
4. Hoensbroek aan Monterey, 30 april 1673. Leg. 2122. Op die zelfde dag (maar dat kon Arnold Adriaan niet weten) liet de Staatsraad in Madrid zich nogal kritisch over Hoensbroek uit. (zie noot 2)
5. Hoensbroek aan Monterey, 7 mei 1673. Leg. 2122. Let op de uitdrukking „... tout la force vat fonda du coté d'Hollande et comme plusieurs croyent ici, sur le Pais bas du Roy mon maitre". Hoensbroek gebruikt meestal de enkelvoudsvorm „le Pays bas", zowel voor de Republiek (ook vaak Hollande) als voor de Zuidelijke Nederlanden. Hier worden „Hollande" en „Pays bas" gebruikt respectievelijk voor noord en zuid!
6. Hoensbroek aan Monterey, 14 mei 1673. Leg. 2122. Uit niets blijkt dat Arnold Adriaan werkelijk naar huis gegaan is. De correspondentie loopt gewoon door. Zijn vader stierf op 17 febr. 1675.
7. Hoensbroek aan Monterey, 17 mei 1673. Leg. 2122.
8. Hoensbroek aan Monterey, 21 mei 1673. Leg. 2122.
9. Hoensbroek aan Monterey, 24 mei, 7 juni en 13 juni 1673. Leg. 2123.
10. Hoensbroek aan Monterey, 4 juni 1673. Leg. 2123.
11. Hoensbroek aan Monterey, 7 juni 1673. Leg. 2123.
12. Uit de brief van 7 juni blijkt dat Hoensbroek wèl wist dat er onderhandeld werd, maar niet wáár en waaróver.
13. Theodoor Brasser, 1645-1695, kapitein in het leger van de Republiek en diplomaat, onder andere in Engeland. Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek II, 1912, blz. 242.
14. Hoensbroek aan Monterey, 7 juni, als boven. De bewuste hertog van Hannover was Johan Frederik, 1665-1679. Op een Italië-reis was hij in 1651 katholiek geworden. Begunstiger van Leibnitz. In de politiek stond hij aan Franse zijde. De naam van zijn eega heb ik niet kunnen vinden. Dit huwelijk was kinderloos. Na zijn dood werd Johan opgevolgd door zijn jongere broer Ernst-August.
15. Hoensbroek aan Monterey, 13 juni 1673. Leg. 2123
16. Hoensbroek aan Monterey, 18 juni 1673. Leg. 2123. De prinses van Anhalt was Henriette Catharina van Oranje Nassau, dochter van Frederik Hendrik en Amalia van Solms. Zij was dus een tante van Willem III. Haar zuster Louise Henriette was, zoals hogerop gezegd, gehuwd met de keurvorst van Brandenburg. Over Henriette Catharina, Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek I, blz. 1084, waar blijkt dat ze later in goede relatie met Willem III stond. Zie voor Louise Henriette blz. 1286. Voor de houding van Anhalt zie Correspondance 468 nr. 403, brief van de Spaanse regentes aan Monterey, 23 november 1672. Anhalt wantrouwde de Hollanders, wilde wel aansluiting bij de liga van keizer en keurvorst. Hij had zelfs zijn zwager, de keurvorst, 40.000 realen gegeven. Anhalt is later dus voor de Franse verlokkingen bezweken.

17. Dezelfde brief.
18. Hoensbroek aan Monterey, 21 juni 1673. Leg. 2123. Bij het verdrag van Xanten in 1614 was bij het uitsterven van het inheemse hertogshuis de erfenis van Gulik-Kleef opgedeeld. De hertog van Palts-Neubourg had Gulik en Berg gekregen; Brandenburg verwierf Kleef, Mark en Ravensberg. De hertog van Palts-Neubourg was katholiek geworden en had in zijn staten de Contrareformatie nogal energiek doorgevoerd. Het heeft er inderdaad de schijn van dat de hertog van Gulik-Berg droomde van een hereniging van de oude erfenis.
19. Hoensbroek aan Monterey, 25 juni 1673. Leg. 2123.
20. Hoensbroek aan Monterey, 5 juli 1673. Leg. 2123.
21. Hoensbroek aan Monterey, 9 juli 1673. Leg. 2123.

# **Het Belgische grafmonument te Heerlen, herinnering aan een ballingschap**

Op mijn vraag aan enkele Heerlenaren, of zij het Belgische monument op de begraafplaats aan de Akerstraat kenden, kreeg ik het laconieke antwoord, dat men dit natuurlijk wel kende, omdat het zo'n opvallende plaats inneemt dat geen enkele bezoeker van het kerkhof het over het hoofd kan zien. Over de oprichting en de betekenis is echter niet veel bekend. Gebruik makend van gegevens in het gemeente-archief wil ik het een en ander uit de vergetelheid terughalen. Het gaat immers om een monument, dat al meer dan 50 jaar in Heerlen staat.



*Het Belgische grafmonument op het kerkhof aan de Akerstraat te Heerlen  
(foto Van der Wijst, 1977)*

Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, toen de Duitsers België binnentrokken, vluchtten grote aantallen Belgen over de grens naar Nederland, dat neutraal gebleven was. Deze uittocht van Belgen, vooral van militairen, bereikte zijn hoogtepunt na de val van Antwerpen op 9 oktober 1914. De militairen, die toen

Zeeland en Noord-Brabant binnenkwamen, werden geregistreerd en soms wanneer zij zonder zakboekje of uniform waren, genadeloos teruggestuurd<sup>1)</sup>. Rond de 30.000 Belgen kwamen het land binnen en er waren bijzondere maatregelen nodig. De regering vond een oplossing door op diverse plaatsen in het noorden van het land interneringsdepots in te richten zoals te Leeuwarden, Assen, Kampen, Amersfoort, Harderwijk en later te Zeist en Oldebroek.

Om de geïnterneerden in de gelegenheid te stellen meer zinvolle arbeid te verrichten, werden er zogenaamde interneringsgroepen gevormd, dat wil zeggen betrekkelijk kleine groepen, verdeeld over het land, die ingeschakeld werden bij landbouw of industrie. Zo maakte een ministeriële beschikking van 19 juli 1915 het mogelijk een klein depot te vormen in Zuid-Limburg ten behoeve van de mijnen Willem-Sophie, Oranje-Nassau en Laura en Vereniging<sup>2)</sup>. In de mijnen waren deze werkkrachten welkom als vervangers van de vele Duitsers en Oostenrijkers, die in de Limburgse mijnen gewerkt hadden maar opgeroepen waren voor de militaire dienst in hun vaderland<sup>3)</sup>. De Belgen, die ook hier waren samengebracht in kleine leefgemeenschappen onder een zeker toezicht, leefden broederlijk naast de Nederlanders hun eigen leven, zonder dat er sprake was van veel onderlinge contacten.

Na de oorlog vertrokken de Belgen zo spoedig mogelijk naar hun vaderland. Ze hadden te meer haast, omdat de tijd die ze nog in Nederland bleven, werd aangemerkt als verlofdagen, die men dan moest nadienen. Op 2 december 1918 vertrokken de geïnterneerden uit Rumpen en 80 man uit Schaesberg, op 3 december zij die in Eygelshoven en Spekholzerheide verbleven, en de rest uit Schaesberg en op 4 december de kolonie Beersdal en de geïnterneerden van Heerlerheide<sup>4)</sup>. Het totale aantal in onze omgeving werkende Belgen bedroeg omstreeks 3000, waaronder ongeveer 2000 mijnwerkers.

Niet iedereen overleefde de oorlogsperiode. Uit de overlijdensregisters van de Burgelijke Stand van Heerlen blijkt, dat verschillende Belgen hier het leven lieten. Het was Le Comité du Souvenir Belge, dat het initiatief nam om een monument op te richten voor degenen die hier begraven waren. Op 26 oktober 1923 besloot het college van burgemeester en wethouders naar aanleiding van een brief van de Belgische gezant te 's-Gravenhage inzake opgraving van de lijken van Belgische militairen om medewerking te verlenen<sup>5)</sup>. De nodige voorbereidingen werden getroffen en de dag van de onthulling van het monument kon worden vastgesteld op 3 mei 1925.

Het werd een grote plechtigheid. Diverse organisaties van Belgische oudstrijders onder meer uit Luik en Maaseijk alsmede talrijke particulieren verzamelden zich bij het station, van waaruit de stoet zich naar het gemeentehuis in de Geleenstraat begaf, waar verscheidene autoriteiten zich aansloten, om gezamenlijk naar het

kerkhof in de Akerstraat te trekken. Het monument was nog bedekt met de Belgische vlag; Nederlandse militaire politie hield de wacht. De Belgische regering werd vertegenwoordigd door de heer Smit, militair attaché bij het Belgische gezantschap in Den Haag en verder waren aanwezig de Belgische consul te Maastricht en een militair aalmoezenier. Van Nederlandse zijde zag men burgemeester Waszink van Heerlen en de wethouders Schröder en Spijkers, gemeentesecretaris Grootjans, politiecommissaris Erkens, monseigneur Poels, deken Nicolaij, de burgemeesters van Maastricht en Hoensbroek, de garnizoenscommandant van Maastricht, de directeuren van de Oranje-Nassaumijnen Haex en Delorthe en deputaties van de A.R.K.O. (Algemene Rooms Katholieke Officierenvereniging) en de "Polen in Limburg". De president van de Souvenir Belge, de heer Mousset uit Brussel, memoreerde de medewerking van de gemeente Heerlen, die het terrein beschikbaar stelde, van de directie van de Oranje-Nassaumijnen, die financiële hulp verleende, en van de afdeling Heerlen van de Souvenir Belge met name van de president, de heer Hanot, die veel werk verrichtte voor de totstandkoming. Vervolgens ont-



*De onthulling van het Belgische grafmonument te Heerlen op 3 mei 1925*

hulde hij het monument en droeg het over aan de gemeente Heerlen, die bij monde van de burgemeester de zorg voor het onderhoud op zich nam. Burgemeester Waszink zei dit te zien als een uiting van dankbaarheid jegens degenen, die door hun werk in de mijnen het hunne hadden bijgedragen tot de kolenvoorziening in Nederland. Hij zag vooruit naar de tijd, dat de grond aan de Akerstraat niet meer de bestemming van begraafplaats zou hebben, een



tijd waarin nog maar één teken zou blijven en wel "dit monument als een herinnering aan den grooten oorlog, als een herinnering aan hen, die hier als ballingen zijn gestorven"<sup>6)</sup>.

In dit verband is het interessant te vermelden, dat de gemeente Heerlen thans vaste plannen heeft om de begraafplaats in de loop van de volgende decennia als stadspark in te richten<sup>7)</sup>.

Onder het monument, dat zowel in het Frans als in het Nederlands de tekst draagt „Aan de Belgische geïnterneerde soldaten overleden te Heerlen“ zijn blijkens de inscriptie de volgende 15 personen begraven<sup>8)</sup>.

Adelson Adonis l' Heureux, een mijnwerker uit Quaregnon (Hen.), geb. 5-3-1881, overl. 4-9-1915;

T. van Lierde, geb. 20-5-1880, overl. 9-10-1917;

Julien Hoyoux, een mijnwerker uit Luik, geb. 6-5-1888, overl. 28-3-1918;

Victor Jules Mouligneau, een metselaar uit Hornu (Hen.), geb. 18-8-1892, overl. 24-10-1918;

Camille Borloo, een mijnwerker uit Pamel (Brab.), geb. 5-10-1881, overl. 26-10-1918;

Eduard Declerq, een mijnwerker uit Gent, geb. 29-3-1888, overl. 27-10-1918;

Gustave Fontaine, een tramconducteur uit Ben Ahin (Luik), geb. 31-3-1878, overl. 31-10-1918;

Oscar Sturbois, een mijnwerker uit Havreville, geb. 2-2-1881, overl. 2-11-1918;

Alexis Albert, een mijnwerker uit Battice (Luik), geb. 27-3-1883, overl. 14-11-1918;

Félicien Houbion, een metselaar uit Saint Germain (Namen), geb. 18-9-1883, overl. 17-11-1918;

Camille Jean Baptist Lebrun, een mijnwerker uit Ougnies sur Rivière, geb. 5-7-1888, overl. 30-11-1918;

J. van Stappen, geb. 27-12-1887, overl. 2-11-1918;

Adelson Derruite, een landbouwer uit Erbaut (Hen.), geb. 19-11-1886, overl. 10-11-1918;

Donat Edouard Stalpaerts, een arbeider uit Herpe, geb. 29-8-1878, overl. 16-11-1918;

R. Freels, geb. 1-4-1903, overl. 24-5-1918.

Het grote aantal sterfgevallen in 1918 is wellicht mede te verklaren uit het feit, dat er in dat jaar een influenzaepidemie heerste<sup>9)</sup>.

De oprichting van het monument op het kerkhof aan de Akerstraat ligt nu meer dan een halve eeuw achter ons. Het is samen met een aantal foto's<sup>10)</sup> een stille herinnering aan de Eerste Wereldoorlog en aan de duizenden Belgen, die toen hier werkten en leefden.

M.A. van der Wijst

## NOTEN:

1. Mededeling van de heer J. Th. Janssen, die toentertijd in Noord-Brabant gelegerd was.
2. Diverse gegevens werden mij verschaft door de heer A.R. van der Graaf te Ermelo.
3. Mededeling van de heer ir. C. Raedts.
4. Limburgs Dagblad 2, 3 en 4 december 1918.
5. Gemeente-archief Heerlen, agenda burgemeester en wethouders 1923.
6. Limburgs Dagblad 4 mei 1925.
7. Limburgs Dagblad 4 november 1976.
8. Gegevens overgenomen van het monument en aangevuld uit de Burgerlijke Stand van Heerlen. Van Van Lierde, Van Stappen en Freels is geen overlijdensakte in Heerlen opgemaakt.
9. C.J. Sijstermans, Het Land van Herle 1914/1918 in: Het Land van Herle, 1962 blz. 89-90.
10. Gemeente-archief Heerlen, foto-archief.

# Berichten

## IN MEMORIAM G.K. DOOIJEWERD

Op 18 februari 1977 overleed als gevolg van een slopende ziekte de heer G.K. Dooijewerd. Hij bereikte de leeftijd van 72 jaar. De heer Dooijewerd, die op 5-jarige leeftijd met zijn ouders naar Heerlen kwam, heeft de stad leren kennen als geen ander. Dit kwam hem vooral van pas gedurende de 23 jaren, dat hij werkzaam was bij de Gemeentelijke Oudheidkundige Dienst. Hij assisteerde hier bij alle voorkomende werkzaamheden maar heeft vooral bij talloze bezoekers bekendheid gekregen als kundig rondleider in het Romeins museum. Verder verleende hij met veel toewijding zijn diensten bij de schilderijtentoonstellingen in het gemeentehuis. Van hem kan met recht gezegd worden, dat zijn werk zijn leven was. In 1975 moest hij wegens het bereiken van de 70-jarige leeftijd de dienst verlaten, maar zijn hart bleef bij het oude Heerlen en voor zover zijn gezondheid het toeliet besteedde hij daaraan zijn vrije tijd. De heer Dooijewerd kon terugzien op een welbesteed leven. Hij ruste in vrede.

## SCHENKINGEN AAN DE OUDHEIDKUNDIGE DIENST

J.J. Smeets, Merkelbeek; de „Geschiedenis van het Benedictijnerklooster te Merkelbeek“; mejuffrouw J. Jansen, Heerlen, 315 bidprentjes; V.V.V. Voerstreek: publicatie „La découverte du Steenbosch, 1851 (heruitgave 1976); J. Hanssen (schutterij Sint Sebastianus Heerlen): 8 foto's; P.J.M. Bos, Heerlen: 1 foto; H.A. Beaujean, Hoensbroek, de publicatie „50 jaar Groene Ster“; Bonnefantemuseum, Maastricht: catalogus architect Rietveld; J.J.G. Albert, Brunssum, de door hem samengestelde genealogie Albert; ir. J.C. Schlösser, Heerlen: jaarverslagen en publicaties van diverse instellingen; P.A.H.M. Peeters, Hoensbroek: 80 bidprentjes; mr. dr. J.P.D. van Banning, Rekem (B): enkele bidprentjes; Alb. Corten, Heerlen: 7 groepsfoto's betreffende de O.N. I.

## VERGADERINGEN WERKGROEP HET LAND VAN HERLE

De werkgroep vergaderde op 13 december 1976, waarbij drs. L. van Hommerich herdacht werd, waarna de heer Alb. Corten een causerie hield „Omtrent adellijke huizen en bezittingen in Brunssum“. Op 10 januari sprak ir. C.E.P.M. Raedts voor de werkgroep over „De eerste directeur van de Staatsmijnen, H.J.E. Wenckebach, en de eerste opzet van de Staatsmijnen“, terwijl op 14 februari dr. W.A.J. Munier uit Valkenburg uitgenodigd was voor een „Toelichting op de Historische Atlas van Limburg en speciaal op kaart 1, de kerkelijke circumscriptie“.

## L.G.O.G., KRING HEERLEN

Op 15 december 1976 hield drs. W. Knippenberg uit 's Hertogenbosch een voordracht over „De pelgrimstochten vanuit Zuid-Nederland naar Santiago de Compostella (Spanje)“. Op 20 januari 1977 sprak drs. J.T.J. Jamar over „Romeins Heerlen“ en op 16 februari werd de jaarvergadering gehouden, waarop de heer drs. P.M. Orbons uit Gronsveld sprak over het onderwerp „Limburg en de Limburgers in de 19-de eeuw“.

# Kroniek

1976

- 13 en 15  
aug. Afscheid van dominee drs. W. Heins, Nederlands Hervormd predikant en lid pastorale team De Weverziekenhuis, Heerlen, wegens bereiken pensioengerechtigde leeftijd; tevens kennismaking met zijn opvolger ds. P. Boonstra uit Winschoten.
- 15 aug. Overlijden van de 42-jarige journalist Jan Leenen uit Heerlen, chef redactie Oostelijke Mijnstreek bij het dagblad De Limburger.
- 16, 21  
aug. Sloop van de resp. 155 en 130 m. hoge schoorstenen „Lange Lies” en „Lange Jan” — Heerlens „grootste” stadssymbolen — op het voormalige Oranje-Nassaumijn I — complex, door het slopersbedrijf A. Couwënbergh B.V. uit Geleen. De „Lange Jan” kwam buiten aller verwachting op de Kloosterweg terecht.
- 27-30  
aug. Feestviering i.v.m. 50-jarig bestaan voetbalvereniging K.E.V. (Kracht en Vlugheid), Meezenbroek-Heerlen.
- 1 sept. Indiensttreding van drs. W.G.P. Braam als directeur personeelsdienst gemeente Heerlen.
- 3 sept. Onthulling beeld „De Mijnwerker” (van Frans Gast) op het pleintje tussen het raadhuis en het warenhuis van Vroom & Dreesman aan het Raadhuisplein, Heerlen, door de Commissaris der Koningin in Limburg.
- 11 sept. Officiële opening Schutterijmuseum der beide Limburgen in kasteel Hoensbroek door de gouverneurs L. Roppe van Belgisch- en Ch. van Rooy van Nederlands Limburg.
- 13 sept. Officiële start voor bouw van een drietal projecten (361 woningen) in het bestemmingsplan Douve Weien, Heerlen, door mr. dr. N.H. Wiarda, hoofddirecteur A.B.P. en ir. J.C. Schösser, Heerlens loco-burgemeester.
- 16 sept. Afscheid van zusters Franciscanessen van Heythuysen i.v.m. terugtrekking uit bestuur en docentenstaf van het Coriovallumcollege — het vroegere St. Claracollege — in Heerlen, waaraan zij vanaf het begin in 1920 verbonden zijn geweest.
- 24 sept. Afscheid van Brunssums gemeentesecretaris P.L. Houben i.v.m. benoeming tot kabinetschef van de Commissaris der Koningin in Limburg; hij ontvangt bij deze gelegenheid de kerkelijke onderscheiding Silvester en de gouden erepenning van de gemeente Brunssum.
- 25 sept. Mr. dr. F.J.M.A.H. Houben, oud-Commissaris der Koningin in Limburg, op 78-jarige leeftijd overleden te Den Haag en op 29 september begraven in Maastricht.
- 25 sept. Opening bloementoonstelling, georganiseerd door de bloemen- en tuindersvereniging „Houdt Treebeek Mooi”, in het Casino te Treebeek-Heerlen door mevrouw Schlösser, echtgenote van Heerlens loco-burgemeester.
- 25 sept. Onthulling beeld „Jonas en de walvis” (van Nic Jonk) op het Burgemeester van Grunsvenplein, Heerlen, door de voorzitter van de Stichting Cultureel Fonds Oude Schouwburg ir. C.E.P.M. Raedts, met assistentie van Heerlens loco-burgemeester ir. J.C. Schlösser.